

AQRAR İSTEHSAL STRUKTURUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN PRİORİTET İSTİQAMƏTLƏRİ

A.F.Həsənov, S.Ş.Əliyev
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Açar sözlər: *istehsal strukturu, aqrar sahə, iqtisadi diversifikasiya, resurs potensialı, emal müəssisələri*

Ölkənin davamlı iqtisadi inkişafının təmin olunması iqtisadiyyatın sahələri arasında tarazlığın yaradılmasını, əmək, təbii və maddi resurslardan səmərəli istifadəni zəruri edir. Son dövrlər ölkənin kompleks sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər qeyri-neft sektorunun inkişafına da zəmin yaratmışdır. Eyni zamanda, bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına, iqtisadiyyatın özünüinkişaf qabiliyyətinə malik olmasına və deməli, ölkənin rəqabət qabiliyyətinin də artmasına səbəb olacaqdır. Hazırda, ölkənin maliyyə imkanlarının artması qeyri-neft sektorunun inkişafına geniş imkanlar yaradır. Müasir dövrdə ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyası, regionların tarazlı inkişafının təmin olunması bu sahədə mövcud imkanların aktivləşdirilməsindən asılıdır. Hazırda dövlətin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması və özəl bölmənin iqtisadi fəallığının stimullaşdırılmasından ibarətdir. Bazar münasibətləri şəraitində bu məsələlərin səmərəli həlli üçün iqtisadiyyatın tənzimləmə metodlarından optimal istifadə edilməli, vergi, gömrük və s. sahələrdə həyata keçirilən tədbirlərlə dövlətin qeyri-neft sektorunun inkişafı sahəsində qarşıya qoyduğu məqsədlər əlaqələndirilməlidir. Həmçinin, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ölkədə iqtisadi artımın dayanıqlılığının təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Son 5 ildə qeyri-neft sektorunun ÜDM istehsalında xüsusi çəkisi bir qədər yüksəlmişdir.

Son illər regionların inkişafı sahəsində qəbul edilmiş və uğurla həyata keçirilmiş dövlət proqramlarında, habelə regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair əlavə tədbirlərlə bağlı sərəncamlarda nəzərdə tutulmuş vəzifələrin icrası ölkədə qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına, regionlarda kommunal xidmətlərin və sosial infrastruktur təminatının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, sahibkarlıq mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına, investisiya qoyuluşunun artmasına, yeni müəssisələrin və iş yerlərinin açılmasına, nəticədə əhalinin məşğulluğunun artırılmasına və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına təkan vermişdir.

Bu baxımdan hazırkı şəraitdə aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi özünü obyektiv şəkildə büruzə verir. Aqrar bölmədə struktur siyasəti iqtisadiyyatın bu sahəsində iqtisadi artımı təmin etmək baxımından iqtisadi, texniki və sosial ünsürlərin uyğunluğunun və əlverişliliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar həyata keçirilən tədbirlər sistemidir. Aqrar bölmədə həyata keçirilən struktur siyasəti öz əksini bu sahədə çalışanların əməyinin nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında, dayanıqlı və rəqabət qabiliyyətli istehsal strukturlarının formalaşmasında, sənayenin kənd təsərrüfatı xammalına tələbatının daha dolğun ödənilməsində, istehlak bazarının sabitləşdirilməsində tapır. Aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi əsasən bazar konyunkturunun təsiri altında baş verir. Bu baxımdan aqrar sahədə struktur siyasətinin mahiyyətinin, onun ünsürlərinin, məqsədinin və reallaşdırılması vasitələrinin araşdırılmasının kənd təsərrüfatının davamlı inkişafında mühüm əhəmiyyəti vardır.

Aqrar sahənin vəziyyətinin təhlilinin əsasını struktur məlumatları təşkil edir. Onların dəyişməsi aqrar sahənin inkişafını əks etdirir və bu zaman aşağıdakı məsələlərin təhliliinə daha çox diqqət yetirilməsi vacib hesab edilir: aqrar sahədə istehsal potensialının tərkibi, strukturu və ölkənin ayrı-ayrı regionları baxımından onların bölüşdürülməsi; kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emal sahələrində istehsalın strukturu; kənd təsərrüfatı məhsullarının reallaşdırıldığı sahənin strukturu. Aqrar sahədə müxtəlif strukturlar texniki, iqtisadi və sosial ünsürlərlə xarakterizə olunur. Texniki ünsürlərə aşağıdakılar aid edilir:

- istehsal amilləri
- torpaq sahələrinin bölgüsü,
- məskunlaşma, nəqliyyat vasitələrilə təmin edilmə, bitkiçilik sahələri arasındakı nisbət, əkinçilik sistemi;
- mal-qaranın saxlanma formaları, istehsal, alışı və satışı.

İqtisadi ünsürlərin tərkibi aşağıdakılardan ibarətdir: maliyyələşdirmə; istehsalın stimullaşdırılması; kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların və emal müəssisələrinin gəlirləri; məhsul satışından əldə edilən mənfəət. Sosial ünsürlərə isə kənd əhalisinin həyat səviyyəsi, əmək şəraiti, təh-

sil və mədəniyyət, səhiyyə, informasiya və rabitə aid edilir. Aqrar sahədə struktur siyasəti onu əmələ gətirən ünsürlərin hər birinə ayrı-ayrılıqda və onların bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə əlaqələndirilməsinə xüsusi diqqət yetirildikdə müvəffəqiyyətlə həyata keçirilə bilər. Son illərdə bu sahədə əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Aqrar sahədə struktur siyasətinin texniki, iqtisadi və sosial ünsürlə yaxşılaşdırılmasında, dayanıqlı və rəqabət qabiliyyətli istehsal strukturlarının formalaşmasında, sənayenin kənd təsərrüfatı xammalına tələbatının daha dolğun ödənilməsində, istehlak bazarının sabitləşdirilməsində tapır. Aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi əsasən bazar konyunkturunun təsiri altında baş verir. Bu baxımdan aqrar sahədə struktur siyasətinin mahiyyətinin, onun ünsürlərinin, məqsədinin və reallaşdırılması vasitələrinin araşdırılmasının kənd təsərrüfatının davamlı inkişafında mühüm əhəmiyyəti vardır. Aqrar sahənin vəziyyətinin təhlilinin əsasını struktur məlumatları təşkil edir. Onların dəyişməsi aqrar sahənin inkişafını əks etdirir və bu zaman aşağıdakı məsələlərin təhliliinə daha çox diqqət yetirilməsi vacib hesab edilir:

-aqrar sahədə istehsal potensialının tərkibi, strukturu və ölkənin ayrı-ayrı regionları baxımından onların bölüşdürülməsi;

-kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emal sahələrində istehsalın strukturu; kənd təsərrüfatı məhsullarının reallaşdırıldığı sahənin strukturu. Aqrar sahədə müxtəlif strukturlar texniki, iqtisadi və sosial ünsürlərlə xarakterizə olunur [1...8].

Aqrar struktur siyasətinin həyata keçirilməsi zamanı qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vasitələrdən istifadə edilə bilər:

-aqrar bölmədə struktur dəyişikliklərinin sürətləndirilməsi və çoxukladlı aqrar iqtisadiyyatın stimullaşdırılması;

-aqrar bölmədə kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi əsas götürülməklə müxtəlif təşkilati-hüquqi formalı təsərrüfatların optimal şəkildə əlaqələndirilməsinə nail olunması;

- aqrar bölmədə çalışanların gəlirlərinin artırılması və tədricən iqtisadiyyatın başqa sahələrində çalışanların gəlirləri ilə uzlaşdırılması ;

-kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları və emal sahəsində çalışanların bilgilərinin artırılması məqsədilə onlara elmi məsləhətlərin verilməsinin təşkili;

- kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalçılarına istehsal-satış prosesinin idarə olunma-

si; ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün yerli istehsalçıların dövlət tərəfindən müdafiəsi və onlara maliyyə yardımlarının göstərilməsi;

-kəndin və aqrar sahənin sosial və istehsal infrastrukturunun formalaşdırılması; aqrar-sənaye kompleksində bazar mexanizminin təkmilləşdirilməsi və təsərrüfatların rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi; kənd təsərrüfatının istehsal potensialının-torpaq fondunun və torpaqların münbitliyinin qorunub saxlanması üçün məqsədli dövlət proqramlarının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi.

Mövcud vəziyyət: Təcrübə göstərir ki, struktur dəyişikləri prosesində kənd təsərrüfatında istehsalın ixtisaslaşdırılması və təmərküzləşdirilməsi də ön plana çəkilməlidir və bütün bunlar struktur dəyişikliklərinin müxtəlif mərhələlərində nəzərə alınmalıdır. Formalaşmaqda olan milli iqtisadiyyatda bazar münasibətlərinin hakim mövqə tutması aqrar sahədə məhsul satışı və təchizat problemlərinin aktuallaşması ilə xarakterizə olunur. Belə ki, yeni istehsal münasibətləri şəraitində məhsulun satışı və təchizat prosesləri demək olar ki, kommersiya reallıqlarına söykənir. Bu prosesdən yerli məhsul istehsalçılarının bəhrələnməsi daxili və xarici bazarı öyrənən marketing xidmətlərinin təşkilindən bilavasitə asılıdır. Bu isə öz növbəsində daxili və xarici bazar konyunkturunda baş verən dəyişikliklərin istehsala təsiri nəticəsində onun strukturunda baş verən dəyişikliklərin səmərəli şəkildə araşdırılması ilə sıx bağlıdır. Eyni zamanda bazarın tələbindən asılı olaraq istehsal istiqamətinin müəyyənləşdirilməsi istehsal-satış prosesinin səmərəliliyinin əsas şərti hesab edilir. Odur ki, istehsalın diversifikasiya əsasında şaxələndirilməsinin həyata keçirilməsi hazırda ən vacib tədbirlərdən biri kimi özünü göstərməkdədir.

Araşdırmalardan məlum olur ki, aqrar sahədə aparılan məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində sahənin istehsal göstəriciləri bir qədər yüksəlmişdir. 2019-cü ilin məlumatlarından aydın olur ki, ölkədə istehsal olunmuş 81681,3 milyon manat ÜDM-nin 54,4% məhz qeyri- neft sektorunun payına düşür. Kənd təsərrüfatı isə ÜDM istehsalında əvvəlki ildə olduğu kimi 5,7% - lik xüsusi çəkiyə malik olmuşdur [4]. Son 15 ildə sektor üzrə istehsal göstəriciləri artmışdır. Lakin bu artım ölkə iqtisadiyyatının ümumi inkişafının tempi ilə bir qədər lazımi səviyyədə uzlaşmamışdır. Buna baxmayaraq ölkəmizdə aqrar sahənin potensial imkanları gün keçdikcə daha da artır.

Cədvəl 1.

Kənd təsərrüfatının əsas iqtisadi göstəriciləri (%-lə) [4]

№	Göstəricilər	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Kənd təsərrüfatının ovculuq və meşə təsərrüfatının ÜDM-də payı	5,3	6,2	5,6	5,6	5,3	5,7
2	Kənd təsərrüfatında çalışanların məşğul əhalinin sayında payı	36,7	36,4	36,3	36,4	36,3	36,0
3	Əsaslı kapitalla yönəldilmiş investisiyalarda kənd təsərrüfatının payı	2,1	2,2	2,1	3,5	4,4	4,2
4	İqtisadiyyat üzrə əsas fondlarda kənd təsərrüfatının payı	5,5	5,1	4,1	3,9	4,1	4,0

Mənbə: www.stat.gov.az

Nəticə: Hazırda respublikamızın iqtisadiyyatı, dövlətimizin və onun rəhbəri cənab İlham Əliyev tərəfindən aparılan uğurlu siyasət nəticəsində yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Belə ki, mənfur düşmənlərimiz tərəfindən işğal olunmuş tarixi torpaqlarımız 30 ilə yaxın bir müddətdən sonra azad olunmuş və ərazi bütövlüyümüz tam olaraq təmin olunmuşdur. Mövcud proseslərin fəvqündə dövlətimiz tərəfindən son 15 ildə aparılan uğurlu islahatlar ölkə iqtisadiyyatının mühüm sahələrindən biri kimi aqrar sektorun potensial imkanlarının yaxın gələcəkdə daha da yüksəlməsinə zəmin yaratmışdır.

Hesab edirik ki, aqrar sahənin istehsal strukturunun təkmilləşdirilməsi və sahənin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi baxımından aşağıdakılar əhəmiyyətli ola bilər:

-kənd təsərrüfatında məhsul istehsalının artımının təmin edilməsi və səmərəliliyin yüksəldilməsi məqsədilə xarici investisiyaların cəlb edilməsi;

- sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrində qarşılıqlı münasibətlərin optimal səviyyəsinin müəyyənəndirilməsi,

- bazar infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və inkişafı;

- istehsal strukturunun təkmilləşdirən müəssisələrə müəyyən müddətə dövlət tərəfindən bəzi imtiyazların verilməsi;

-nou-hauların, elmi araşdırmaların nəticələrinin və müasir texnologiyaların istehsal sahələrində tətbiqinin intensivləşdirilməsi və bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübədən istifadə və s.

ƏDƏBİYYAT

1. Aqrar istehsal strukturunun diversifikasiyası. M.C. Hüseynov, V.T. Əmrahov A.M. Qasimov, A.F. Həsənov, N.A. Nərimanov. Bakı Elmin İnkişafı Fondu 2016
2. Aqrar sahədə struktur və səmərəlilik problemləri. B. Ataşov, Bakı: 2017
2. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı. İ. İbrahimov Bakı: 2016
4. www.stat.gov.az

Priority Areas for Improving the Structure of Agricultural Production

*Economist A.F Hasanov, S.Sh. Aliyev
Azerbaijan State Agrarian University*

SUMMARY

Key words: *production structure, agrarian sector, economic diversification, resource potential, processing enterprises*

Structural policy in the agricultural sector is a system of measures taken to ensure the adequacy and suitability of economic, technical and social elements in terms of ensuring economic growth in this area of the economy. The structural policy implemented in the agrarian sector is reflected in improving the results of labor in this area, the formation of sustainable and competitive production structures, more fully meet the needs of industry in agricultural raw materials, and stabilize the consumer market. The implementation of structural changes in the agricultural sector occurs mainly under the influence of market conditions. In this regard, the study of the essence of structural policy in the agricultural sector, its elements, purpose and means of implementation is important in the sustainable development of agriculture.

Implementation of the tasks envisaged in the state programs adopted and successfully implemented in the field of regional development in recent years, as well as decrees on additional measures for socio-economic development of the regions will contribute to the sustainable development of the non-oil sector. It has also helped to improve the economy, increase investment, create new enterprises and jobs, and, as a result, increase employment and reduce poverty.

**Приоритетные направления совершенствования
структуры сельскохозяйственного производства**

Экономист А.Ф.Гасанов, С.Ш.Алиев

Азербайджанский государственный аграрный университет

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: *производственная структура, аграрный сектор, диверсификация экономики, ресурсный потенциал, перерабатывающие предприятия*

Структурная политика в сельскохозяйственном секторе - это система мер, принимаемых для обеспечения адекватности и соответствия экономических, технических и социальных элементов с точки зрения обеспечения экономического роста в этой сфере экономики. Структурная политика, реализуемая в аграрном секторе, находит свое отражение в улучшении результатов труда в этой сфере, формировании устойчивых и конкурентоспособных производственных структур, более полном удовлетворении потребностей промышленности в сельскохозяйственном сырье и стабилизации потребительского рынка. Осуществление структурных изменений в аграрном секторе происходит в основном под влиянием рыночных условий. В связи с этим изучение сущности структурной политики в аграрном секторе, ее элементов, целей и средств реализации имеет важное значение для устойчивого развития сельского хозяйства.

Реализация задач, предусмотренных в государственных программах, принятых и успешно реализуемых в сфере регионального развития в последние годы, а также постановлениях о дополнительных мерах социально-экономического развития регионов будет способствовать устойчивому развитию ненефтяного сектора. Это также помогло улучшить экономику, увеличить инвестиции, создать новые предприятия и рабочие места и, как следствие, увеличить занятость и сократить бедность.